

טבת ה'תשע"ז

פרשת ויחי

הרב מיכה הלוי – ראש ישיבת "עטרת נחמיה" ורבה הראשי של פתח תקווה

עפ"י שיחות הרב צבי יהודה קוק זצ"ל

(שיעור שבועי לנשים במדרשת "אביב התורה - לעד חיה"; השיעור נערך ע"י זיוה חן)

להצטרפות לרשימת תפוצה נא לשלוח מייל ל: avivhatoral@012.net.il

תוכן העניינים:

1. האבות, הבנים ועם ישראל 2. על אף המורכבויות- מבט כללי 3. פוליטיקה אלוקית	4. דבקות ויראת שמיים 5. "אחרית הימים"- פרספקטיבה של דורות 6. "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"

1. האבות, הבנים ועם ישראל

פרשתנו מסיימת את ספר בראשית, הפותח בבריאת העולם, ממשיך באבות הקדושים וחותם בשבטי ישראל. חז"ל אמרו (ברכות טז ב): "לא נקראו אבות אלא שלושה". האבות אינם רק אוסף של שלושה דורות; סב, אב ובן, אלא הם מהלך אחד הבונה את האבהות הישראלית לדורות. יעקב אבינו הוא המסכם את המהלך הזה, וממנו והלאה אנו עסוקים בבניין האומה והציבוריות הישראלית. לכן אנו נקראים "בית יעקב", "מורשה קהילת יעקב", על שם יעקב אבינו.

כבר הזכרנו בעבר את עניין הזוגיות בפרשיות, שכל זוג פרשיות עוסקות בעניין אחד. פרשיות וישב מקץ עוסקות בהבלטת היחודיות של כל אחד מבניו של יעקב, בניגודיות ביניהם, ואילו פרשיות ויגש ויחי עוסקות בכלל המאחד את הבנים. היחודיות של כל אחד מהבנים, אף אם היא נוגדת וסותרת את השני, היא חלק מהבניין הכללי האחד. הכלל הוא אחד, וממנו מתפרטים פרטים רבים ואף מנוגדים זה לזה, משום שרק באופן כזה יכול הכלל לצאת אל הפועל. כאשר אנו תופסים את הפרטים כמרכיבים כלל אחד גדול, אנו מסוגלים להבין שתיתכן ניגודיות ביניהם, ושגם ניגודיות היא חלק מהאחדות שבכלל. אם אנו תופסים את הפרטים כפרטים בלבד, באמת יקשה עלינו להבין כיצד תיתכן ניגודיות ביניהם, והניגודיות נתפסת בעינינו כדבר הפוך מאחדות. בארבע הפרשיות וישב, מקץ, ויגש, ויחי, אנו רואים פרטים מנוגדים המאוחדים בבניין ישראל המאוחד.

עפ"י זה נוכל להבין את מה שקורה בתחילת הפרשה. יעקב אבינו מפלה לכאורה את שני נכדיו, אפרים ומנשה, דוחק כביכול את רגלי יוסף בנו החוצה, ומשווה אותם ליתר בניו במניין שבטי ישראל (בראשית מח ה): "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו ליי". זהו מבט פרטני מצומצם, אך יעקב אבינו עסוק כאן בבניין עם ישראל, והוא מבין שלאפרים ומנשה יש תפקיד בבניין בית ישראל כתפקידם של יתר השבטים. לכן אין כאן מקום לעסוק בהשוואות של קירבה משפחתית, נכד מול בן וכיו"ב. הבניין שבנה יעקב הוא בניין לדורות.

2. על אף המורכבויות- מבט כללי

יעקב אבינו מתחיל להופיע ולגלות את הכלל בבניין האומה הישראלית. הופעה של כלל היא מורכבת וכרוכה בסיבוכים רבים. כל מהלך חייו של יעקב רצוף בסיבוכים ומורכבויות, למן לידתו

כאשר אחז בעקב אחיו, דרך שידוכו ללאה ולרחל, ודרך יחסו המורכב של לבן כלפיו. הסיבוך האחרון של יעקב הוא בפרשתנו, כאשר יוסף מגיש את שני בניו לברכה אל יעקב אביו. יוסף רצה שיעקב ישים את יד ימינו על ראשו של מנשה, שהוא הבכור, ואת יד שמאלו על ראשו של אפרים הצעיר. אך יעקב אבינו משנה ואומר שהדברים אינם כפי שהם נראים, אלא יש מבט אחר, מבט כללי, ומשם הדברים נראים אחרת, ולכן הוא משכל את ידיו והופך את הצדדים. יוסף מנסה להעיר לו בעדינות אך יעקב אומר (בראשית מח יט): "ידעתי בני ידעתי". אני יודע מה אני עושה, אתה יוסף, מתבונן מלמטה, אך אני רואה את הדברים במבט מלמעלה, במבט כללי, ושם רואים את המורכבויות, לכן אני משכל ידי. יעקב מברך את מנשה ואפרים ואומר עליהם (בראשית מח טז): "ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק".

על אפרים נאמר (בראשית מח יט): "וזרעו יהיה מלוא הגויים", וכן שאפרים יגדל ממנשה. רש"י (בראשית מח יט ד.ה. "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו") אומר שאפרים עתיד לצאת יהושע, שינחיל את הארץ וילמד תורה את ישראל. יהושע כובש את הארץ. מחד הוא איש צבא, מצביא גדול, ומאידך הוא זה שמנחיל את התורה לעם ישראל. יש כאן שילוב של תורה עם צבא. אנו מדברים הרבה על השילוב הנכון בין תורה לצבא. צבא וישיבה אינם שני דברים שונים שצריך לשלב ביניהם, אלא זה חלק מבניין אחד של עם ישראל בארצו. אמנם כאשר אנו עוסקים בצד המעשי של התורה והצבא, אכן אנו נזקקים למבט הפרטני, אך עלינו להסתכל במבט כללי ולהבין מה עניינו של הצבא.

יעקב אבינו ברך את אפרים בגדלות, בכך שיהיה גדול ממנו. גדלות היא היכולת לראות הכל במבט כללי. יהושע, שעתידי לצאת מזרעו של אפרים, עוסק בתורה ובהנחלת הארץ. זהו בניין כללי של עם ישראל לדורות, משום שאין דבר כולל יותר מהחיים של עם ישראל בארץ ישראל עפ"י התורה. אמנם בפרטים לא תמיד נוכל לראות שכולם אוחזים בשני הדברים יחד, גם תורה וגם צבא, אלא אלה אוחזים בספרא ואלה אוחזים בסייפא, אך במהות הכל מתאחד לכלל אחד גדול, כי כל ישראל ערבים זה לזה.

יש המתבוננים במציאות שלנו היום בעיניים פרטיות מצומצמות, לכן קשה להם להתחבר לצורך הגדול לקחת חלק בהגנה על הארץ. לדידם מכיוון שהמדינה אינה כליל השלימות, ואינה משקפת את החזון של מלכות בישראל, הם סבורים שזו נחשבת עדיין גלות, שבה אין לנו עניין במלחמות, אלא עלינו להמשיך לאחוז בקודש בלבד. תפיסה זו נובעת מהתבוננות מצומצמת הבוחנת כל פרט ופרט בפני עצמו. אך עלינו להבין שמבחינה מהותית זכה הדור שלנו ללמוד תורה בארץ ישראל, להתפתח הן ברוח והן בחומר, וכי קלים הדברים האלה בעיני מאן דהוא?! והרי זו המשכיות של יהושע בן נון ממש. יהושע הוא מזרעו של אפרים, השייך ליוסף. יוסף מכשיר במשך שנים רבות את הקרקע למלכות בית דוד, וגם בימינו ישנה התקדמות גדולה בגאולה, אעפ"י שעדיין לא זכינו לגאולה שלימה. לכן בתקופה זו יש ערך עצום לשירות בצבא, זו מצווה כללית גדולה מאוד, שמוטלת על כל הציבור שזכה לחיות בדור הזה.

3. פוליטיקה אלוקית

רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל דגל מאוד בשילוב של צבא וישיבה בהשקפת עולמו. יחד עם זאת הוא לא הפך את ההשקפה שלו לדרך חיים פרטית לכל אחד ואחד. לא על כל פרט מוטל לעשות הכל, ולא כולם שווים. בעם ישראל יש תפקידים שונים, כשרונות שונים וסגנונות שונים, ולכן יתכן שבשעה שלאחד מתאים לשלב בין תורה לצבא, לחברו אין זה מתאים. חלק מהפוליטיקה האלוקית היא העובדה שהמדינה הכירה בסוג מסוים של ישיבות שבהם נדחה גיוס בחורים, וסוג של ישיבות שבהם דוחים את גיוס הבחורים לפרק זמן. הפוליטיקאים עצמם אינם מכירים בפוליטיקה האלוקית, משום שהם סבורים שהם עצמם מנהלים את העניינים, אך האמת היא שזה דברו של הקב"ה ביחס למציאות. גם פיתוח ההתיישבות בכל חלקי ארץ ישראל התגלגל במשך שנים מתוך חוסר הבנה של הפוליטיקאים. הם נגררו לכך בעל כורחם ובסופו של דבר ממשלות ישראל הוכרחו לסייע לבניית ההתיישבות בארץ ישראל. דווקא בימי ממשלות המערך והעבודה התפתחה ההתיישבות בצורה הטובה ביותר, ללמדנו שלא הכל תלוי בידי אדם ובהצבעות

בכנסת של פוליטיקאים. זו דרכו של הקב"ה לנהל את העניינים, ואנו רק צריכים ללמוד מכך שהקב"ה לא עזב את הארץ. "כי לא יטוש ד' עמו ונחלתו לא יעזוב" (תהילים צד יד). מעל הפוליטיקה האנושית יש פוליטיקה אלוקית.

בתקופה האחרונה הפכנו להיות יותר ויותר מגזריים, למרות שגדלנו על ההשקפה של כלל ישראל, ואנו נוטים לייחס כוח למגזר שלנו. אנו סבורים שאם המגזר שלנו ייוצג בשלטון בכמות גדולה יחסית, או שאנשי המגזר שלנו יתברגו בעמדות מפתח במוסדות השלטון והחברה הישראלית, נוכל לקדם את הגאולה. אך אלו הבליים. הגאולה אינה תלויה בזה. מה שמוטל עלינו הוא להשפיע על השקפת העולם ולא לעסוק בפרטים. הרי גדלנו על השקפת עולם שמתייחסת למדינה כזכות, ללא קשר לראשיה ושריה, ולכן תמיד חגגנו את יום העצמאות מתוך הודיה לד'. גאולתן של ישראל היא הזכות לריבונות יהודית בישראל. לעיתים יש דברים שבהם באה הגאולה לביטוי באופן יותר בולט, ולפעמים יש מצבים שבהם הגאולה פחות באה לידי ביטוי, אך המהות לא תלויה במה שקורה במדינה בפועל. ההסתכלות הפרטית משפיעה על השקפת העולם, והופכת אותה מהשקפת עולם כללית להשקפת עולם של המגזר הדתי.

4. דבקות ויראת שמיים

הגמרא במסכת מגילה (ג,ע"א) מספרת שבאמצע מלחמת יהושע בעי בא אליו מלאך עם טענה על ביטול תורה בשעת מלחמה. הרי בזמן מלחמה ישנם רגעי הפוגה, ומצבא כמו צבאו של יהושע יש דרישה שישקדו על התורה בזמנים הללו. שקידת התורה אינה רק הוספת ידיעה בהלכה או בגמרא, אלא היא החיבור והיניקה המוחלטת מתורה, ההבנה שהתורה היא חיינו ממש. התורה אינה נעזבת מאתנו אפילו לרגע אחד. אנו מקיימים אותה לא רק מצד ההלכה שמורה לנו מה לעשות, אלא מתוך מה שאנו חיים את רוח התורה, וממילא שואפים לשמור לעשות ולקיים. הדבר ניכר בעניינים הנמצאים בתחום ה"שטח האפור", שבו יש מעשים שאינם מצווה אך גם אינם עברה. שם ניכרת שקידת התורה והדבקות בה, משום שאדם שדבק בתורה יש מגמה לכל מעשה שהוא עושה, בין אם הוא מעשה של קודש ובין אם הוא מעשה של חולין. ניתן להגדיר זאת בשתי מילים: יראת שמיים.

יראת שמיים שהיתה בגלות באה לשמר אותנו מפני השפעת הגויים עלינו. התורה הייתה מקלט בטוח ליהודי שרצה להישאר יהודי. זו תורת חו"ל. אך כשאנו מדברים על תורת ארץ ישראל, הרי זו לא רק תורה של הישרדות, אלא תורה של בניין, שבונה את כלל ישראל לדורות.

5. "אחרית הימים" - פרספקטיבה של דורות

אומרת התורה בפרשתנו (בראשית מט א): "ויקרא יעקב לבניו ויאמר האספו". לרוב אסיפת חברים בכל מקום, בקהילה, בקיבוץ בבניין מגורים, היא מקום של מחלוקת גדולה. אומר יעקב אבינו: אנו לא מתאספים כאן היום כדי לדבר על ההווה, על מה שמוטל עלינו לעשות כעת, אלא "האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים". אנו נאספים כדי לשמוע על הבניין לדורות, עד אחרית הימים. זו אינה אסיפה שבה מקבלים החלטות על ההווה, ולכן אין מקום כאן לכל אחד להביע את דעתו. זוהי אספה שבה יעקב מדבר על בניין הדורות, על הצד הכללי המאחד את הכל.

ממשיך יעקב אבינו ואומר (בראשית מט ב): "היקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם". "היקבצו" - לא די באספה, שהרי באספה יכולים גם לעלות צדדי מחלוקת, לכן יעקב מבקש מהם לא רק להתאסף, אלא גם להתקבץ, להיות עסוקים בכלל המאחד את הכל. הבנים באים לא על מנת לדבר אלא על מנת להאזין ולשמוע. לכן יעקב אומר פעמיים "היקבצו ושמעו... ושמעו אל ישראל אביכם".

המושג "אחרית הימים", שמופיע בפסוק, מופיע פעם נוספת בתורה בפרשיית בלעם הרשע (במדבר כד יד): "לכה איעצך את אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים". בלעם היה גדול בנבואה כמשה רבנו, ולכן היה מסוגל להתרומם למדרגה בה ראה את עם ישראל לדורותיו. הוא מבהיר לבלק שעם ישראל הוא לא רק מה שנראה לעין כאן ועכשו במדבר, אלא זהו בניין לדורות, הבונה את כל העמים כולם. הופעה נוספת של הביטוי "אחרית הימים" היא בספר דברים בפרשת הברכות והקללות (דברים לא כט): "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים". בפרשה זו התורה מתארת זוועות נוראיות הכלולות בתוכחה, אך היא אינה עוצרת בזוועות, אלא ממשיכה ואומרת באספקלריא של דורות, שכאשר "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים, ושבת עד ד' אלוקיך ושב ד' אלוקיך את שבותך וקבצך וכו'". התוכחות והזוועות הן רק חלק קטן בדברי ימי ישראל, ויש לראות אותם בפרספקטיבה הנכונה, כחלק מתהליך גדול של התקרבות וגאולה. בשירת האזינו נאמר (דברים לב ז): "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור". כאשר אתה רוצה להבין את המהלכים בעולם הזה, אל תתבונן במבט של ימים, שכן הימים הם "ימות עולם", נעלמת מהם התוכנית הכללית. אלא "בינו שנות דור ודור", רק במבט של דורות אפשר להבין את מה שנעשה עמנו בעולם.

אין לנו יכולת הבנה למהלך פרטני כלשהו. כך איננו מבינים גם את השואה. השואה היא דבר בלתי נתפס ובלתי מובן, שאין לו שום הבנה או הסכמה אנושית. אך הקב"ה מלמד אותנו שאלו הם "ימות עולם", ימים נעלמים, לא מובנים, והם נוצרו עבור אחרית הימים. אנו יכולים לעיתים להבין מהלכים מסויימים בפרספקטיבה לאחור, אך הקב"ה הוא קורא הדורות מראש, והוא קבע את הדברים כתוכנית אלוקית לדורי דורות.

6. "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"

לאחר שיעקב מבהיר לבניו שבניין בית ישראל הוא תוכנית אלוקית לדורות, ולכן לא די בהבנה מצומצמת של החיים שלנו כאן ועכשו, עונים לו הבנים (פסחים נו, ע"א): "שמע ישראל ד' אלוקינו ד' אחד", כלומר: למרות שלעיתים אנו יכולים לתמוה כביכול על הקב"ה ולשאול היכן הוא היה בזמן מסויים, אנו מבינים את עניין אחדות הבורא, ומבינים ש"ימות עולם" הם חלק מ"שנות דור ודור" המובילים אותנו ל"אחרית הימים". דברים אלו של האחים נאמרים על רקע היותם בגלות מצרים. אמנם לעת עתה זו גלות של רווחה, הם יושבים במקומם ללא הצרת צעדיהם, אך הם יודעים שבקרוב עתיד לקום מלך חדש למצרים, ואז תתחיל גלות קשה של צרות וייסורים. ידיעה זו היא כמובן עפ"י מה שנאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שהמצרים יענו את ישראל במשך ארבע מאות שנה. האחים אינם מסתנוורים מהחיבוק של פרעה העוטף אותם לעת עתה. הם יודעים לקרוא את המפה ויודעים בדיוק לקראת מה הם הולכים. אך הם יודעים גם שהגלות המרה הזו היא חלק מאחרית הימים של נצח ישראל. לכן הם אומרים ליעקב שאין להם שאלות, ובליבם אין להם אלא אחד, אלוקי ישראל קורא הדורות מראש, שהכל מאתו יתברך.

יעקב אבינו היה אדם שעבר תסבוכות רבות בחייו. לא היה לו רגע של שלווה (בראשית רבה פד ג): "ביקש יעקב אבינו לישב בשלווה, מיד קפץ עליו רוגזו של עשו". ולמרות זאת הוא הצליח לבנות השקפת עולם המאחדת את הכל. לאחר שאמרו לו בניו "שמע ישראל וגו'", אומרים חז"ל שיעקב ענה להם "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". בתורה אין אנו מוצאים את הפסוק הזה, כי משה רבנו לא כתב אותו. פסוק זה מכוון אל הראיה הכללית, לפיה בפרספקטיבה של "לעולם ועד" מלכותו של הקב"ה תמיד קיימת. כאשר אנו קוראים קריאת שמע אנו אומרים פסוק זה בלחש, אך פעם בשנה, ביום הכיפורים, ביום שביתה ממלאכה ומכל ענייני הגוף, אנו מתרוממים אל ההסתכלות המעמיקה שמעבר לכל המציאות המעשית, ונעשים כמלאכים שנפגשים עם התוכנית האלוקית באופן ישיר וממילא מסוגלים לומר בקול רם "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". זהו היום היחיד בשנה בו אנו מתאחדים עם התוכנית האלוקית בעולם.